

# عنوان: شریف آباد بیجار و میراث فراموش شده هفت آسیاب؛ بررسی تاریخی - مهندسی آسیاب‌های آبی شریف آباد بعنوان فناوری بومی در گروس و ظرفیت‌های احیای فرهنگی آن

نویسنده: احسان شفیع<sup>۱</sup>

ایمیل: ehsanshafie١٢٤@gmail.com

## چکیده:

روستای تاریخی شریف‌آباد واقع در منطقه گروس (شهرستان بیجار، استان کردستان)، با قدمتی دیرینه و بافتی طبیعی-فرهنگی، یکی از نمونه‌های شاخص تعامل انسان با طبیعت در زیست‌بوم‌های کوهستانی ایران به‌شمار می‌رود. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های این تعامل، هفت آسیاب آبی است که طی سده‌های گذشته نقش حیاتی در اقتصاد معیشتی روستا ایفا کرده‌اند. این پژوهش به‌واسطه بررسی اسناد شفاهی، بقایای معماری و مقایسه تطبیقی با دیگر مناطق ایران، به واکاوی تاریخچه ساخت، فناوری و کارکردهای اجتماعی این آسیاب‌ها پرداخته و روند زوال و فراموشی تدریجی آن‌ها را در نتیجه‌ی عواملی چون سیلاب‌ها، مهاجرت و ضعف مدیریت فرهنگی تحلیل می‌کند. همچنین در ادامه، پتانسیل احیای نمادین این آسیاب‌ها در قالب گردشگری فرهنگی، به‌ویژه از طریق طراحی مسیرهای پیاده‌روی تفسیری، بررسی شده و نقش نهادهای محلی، دولتی و سرمایه‌گذاران خرد برای تحقق این هدف تبیین می‌گردد. شریف‌آباد با برخورداری از چشم‌انداز طبیعی زیبا و میراث صنعتی فراموش‌شده، قابلیت تبدیل‌شدن به یک نمونه موفق از توسعه پایدار روستایی مبتنی بر میراث را داراست.

کلیدواژه: شریف‌آباد، هفت‌آسیاب، آسیاب‌آبی، گروس، بیجار

# **Title: Sharifabad Bijar and the Forgotten Heritage of Seven Mills; A Historical-Engineering Study of Sharifabad Water Mills as a Native Technology in Gros and Its Cultural Revival Capacities**

Author: Ehsan Shafie<sup>۱</sup>

Email: ehsanshafie۱۲۴@gmail.com

## **Abstract:**

The historic village of Sharifabad, located in Gros region (Bijar city, Kurdistan province), with its ancient history and natural-cultural texture, is considered one of the prominent examples of human interaction with nature in the mountainous ecosystems of Iran. One of the most important manifestations of this interaction is the seven water mills that have played a vital role in the village's subsistence economy over the past centuries. This research, by examining oral documents, architectural remains, and comparative comparison with other regions of Iran, explores the history of construction, technology, and social functions of these mills and analyzes their gradual decline and oblivion as a result of factors such as floods, migration, and poor cultural management. Also, the potential for the symbolic revival of these mills in the form of cultural tourism, especially through the design of interpretive walking trails, is examined, and the role of local institutions, government, and micro-investors in achieving this goal is explained. Sharifabad, with its beautiful natural landscape and forgotten industrial heritage, has the potential to become a successful example of sustainable rural development based on heritage.

**Keywords:** Sharifabad, Haft-Asyab, Asyab-Abi, Gros, Bijar

---

<sup>۱</sup> Master's degree in Theoretical Foundations of Islam, University of Tehran, Phone: ۰۹۳۶۲۰۱۴۰۳۸, Born in Bijar County, Sharif Abad Village

## مقدمه

استان کردستان، به‌ویژه منطقه‌ی گروس (شهرستان بیجار)، یکی از کهن‌ترین بسترهای زیست انسانی در فلات ایران به‌شمار می‌رود. در دل این اقلیم سرد و کوهستانی، جایی که منابع آبی در تضاد با خشکی غالب جغرافیا معنا می‌یابد، ده‌ها روستا با بافت‌های فرهنگی و تاریخی غنی قرار دارند که در فرایند مدرن‌سازی، مهاجرت و تغییرات اقلیمی، آرام‌آرام از حافظه تاریخی و ادبیات پژوهشی حذف شده‌اند. روستای شریف‌آباد، واقع در دامنه‌های زاگرس شرقی و در حاشیه‌ی رودخانه‌ی قزل‌اوزن، یکی از نمونه‌های بارز این دست‌فراموش‌شدگی است.

از جمله ویژگی‌های منحصربه‌فرد این روستا، وجود هفت آسیاب آبی تاریخی است که روزگاری هسته‌ی تولیدی و معیشتی جامعه‌ی محلی را تشکیل می‌دادند. این آسیاب‌ها با بهره‌گیری از جریان دائمی و طبیعی آب سرچشمه‌های روستا، به شکلی پیوسته و زنجیروار ساخته شده‌اند؛ الگویی که در کمتر نقطه‌ای از فلات ایران به این شکل و تعداد دیده می‌شود. تکنولوژی به‌کار رفته در ساخت این آسیاب‌ها، بر پایه‌ی استفاده از انرژی گرانشی آب و ایجاد نیروی گرداننده برای سنگ‌های آسیاب، نمادی از هوش بومی در بهره‌برداری از منابع طبیعی با کمترین مداخله‌ی مخرب در محیط زیست بوده است.

با این حال، در دهه‌های اخیر و به‌ویژه پس از دهه‌ی ۱۳۵۰ شمسی، مهاجرت گسترده‌ی روستاییان به شهرهای بزرگ، کاهش بارندگی، تخریب مسیرهای آبی، و کم‌توجهی نهادهای حفاظت میراث فرهنگی، سبب شده که این آسیاب‌ها به حال خود رها شده و جز آثاری ویرانه از آن چیزی باقی نمانده است.

عدم ثبت رسمی این آسیاب‌ها در فهرست میراث ملی، کمبود مستندات نوشتاری و عکس‌های تاریخی، و نبود مطالعات معماری یا فنی درباره آن‌ها، باعث شده که این میراث باارزش فرهنگی و فناوریانه در سایه‌ی بی‌توجهی، به سوی خاموشی برود.

از سوی دیگر، در عصر احیای گردشگری پایدار و بوم‌گردی فرهنگی، ظرفیت‌هایی همچون آسیاب‌های آبی – که در نقاطی چون یزد، فارس، و همدان مورد بازسازی و بهره‌برداری مجدد قرار گرفته‌اند – می‌توانند به‌عنوان محرک‌های توسعه‌ی منطقه‌ای به‌کار گرفته شوند. آسیاب‌های شریف‌آباد، به‌واسطه‌ی ترکیب منحصربه‌فرد طبیعی، معماری سنتی و قابلیت بازسازی و وجود غارهای طبیعی در این منطقه، واجد ظرفیت بالایی برای ورود به چرخه‌ی توسعه‌ی گردشگری فرهنگی و آموزش فناوری سنتی هستند.

بنابراین، در این مقاله، تلاش خواهد شد که با تمرکز بر موقعیت جغرافیایی شریف‌آباد، ساختار و سازوکار آسیاب‌ها، پیشینه‌ی تاریخی و عملکرد اجتماعی آن‌ها و در نهایت امکان‌سنجی احیای هدفمند این میراث مهندسی بومی، گامی در جهت ثبت، شناخت و نجات این مجموعه ارزشمند برداشته شود. همچنین با استفاده از روش‌های بین‌رشته‌ای، تلفیقی از تاریخ‌نگاری

محلی، تحلیل فنی-مهندسی، و بررسی تجربیات جهانی در احیای سازه‌های آبی تاریخی، پیشنهادهایی برای تبدیل این آسیاب‌ها به کانون آموزش و بازدید در قالب گردشگری فرهنگی ارائه خواهد شد.

## ۱- جغرافیا، تاریخ و وضعیت کنونی روستای شریف‌آباد

### ۱-۱- منطقه گروس و ویژگی‌های آن:

منطقه گروس یکی از نواحی تاریخی و فرهنگی در استان کردستان ایران است که در نزدیکی شهرستان بیجار قرار دارد. این منطقه به‌خاطر موقعیت جغرافیایی خاص، طبیعت کوهستانی و منابع آبی غنی، از دیرباز سکونتگاه جوامع محلی بوده است. گروس بخشی از منطقه وسیع‌تر کردستان است که دارای تنوع فرهنگی، زبانی و تاریخی قابل توجهی است.

از نظر جغرافیایی، گروس در دامنه رشته‌کوه‌های زاگرس قرار گرفته و دارای آب و هوای معتدل کوهستانی است. وجود رودخانه‌ها و چشمه‌های متعدد باعث شده تا کشاورزی و بهره‌برداری از منابع آب به‌ویژه برای فعالیت‌هایی مانند آسیاب‌های آبی در این منطقه توسعه یابد. توپوگرافی کوهستانی همراه با جریان‌های آب پایدار شرایط مناسبی برای احداث و عملکرد آسیاب‌های آبی بومی فراهم آورده است. (جعفری، ۱۳۹۸، ۴۵-۶۲)

از منظر فرهنگی، گروس به‌عنوان بخشی از کردستان، دارای جمعیت عمدتاً کرد زبان است که آداب و رسوم و فنون سنتی خاص خود را حفظ کرده‌اند. این منطقه به دلیل سابقه طولانی در استفاده از فناوری‌های بومی مانند آسیاب‌های آبی، نمونه‌ای بارز از همزیستی انسان با محیط طبیعی و به‌کارگیری دانش بومی است. صنایع دستی، موسیقی محلی و آیین‌های مرتبط با کشاورزی و آب‌گردانی از جمله جلوه‌های فرهنگی مهم منطقه محسوب می‌شوند. (محمدی، ۱۳۹۷، ۲۳-۴۰)

اقتصاد منطقه گروس عمدتاً مبتنی بر کشاورزی و دامداری است که با توجه به شرایط طبیعی منطقه توسعه یافته است. بهره‌برداری از منابع آبی، به خصوص استفاده از آسیاب‌های آبی برای خرد کردن غلات، نقش مهمی در اقتصاد سنتی داشته است. این فناوری بومی نه تنها باعث افزایش بهره‌وری شده، بلکه به‌عنوان نمادی از هویت فرهنگی و تاریخی مردم منطقه تلقی می‌شود. (کاظمی، ۱۴۰۰، ۷۸-۹۴)

### ۱-۲- موقعیت جغرافیایی و زیست‌محیطی:

روستای شریف‌آباد در بخش مرکزی شهرستان بیجار، در استان کردستان، در غرب ایران واقع شده است. این روستا از نظر جغرافیایی در منطقه‌ای نیمه‌کوهستانی، در ارتفاعی حدود ۱۸۰۰ متر از سطح دریا قرار دارد. اقلیم منطقه بر اساس طبقه‌بندی دوماترن، نیمه‌خشک سرد است، با زمستان‌های سخت و طولانی و تابستان‌هایی کوتاه اما معتدل. بارندگی عمدتاً در نیمه دوم سال (پاییز و زمستان) رخ می‌دهد و میانگین بارش سالانه معمولاً کمتر از ۳۵۰ میلی‌متر است.

شریف‌آباد در حوضه آبریز رودخانه قزل‌اوزن واقع شده و به واسطه چشمه‌های دائمی‌ای که در بالادست آن جریان دارند، در گذشته از وضعیت نسبتاً مناسبی از نظر منابع آب برخوردار بوده است. این ویژگی موجب شده تا در دل اقلیم خشک منطقه، امکان شکل‌گیری کشاورزی سنتی و توسعه آسیاب‌های آبی فراهم شود. مسیر اصلی آب دره که به آسیاب‌ها می‌ریزد، در امتداد شرقی-غربی جریان دارد و تفاوت ارتفاع میان سرچشمه تا پایین‌دست باعث امکان چرخش سنگ‌های آسیاب شده است.

### ۱-۳- پیشینه تاریخی و مردم‌شناختی روستا:

روستای شریف‌آباد از نظر منابع تاریخی کمتر شناخته شده است، اما داده‌های معماری و روایت‌های بومی، شواهدی از زیست حداقل چندصد ساله در این منطقه را ارائه می‌دهند. به استناد اظهارات سالمندان روستا و تطبیق آن با شواهد معماری همچون خانه‌های گلی-سنگی، مسجد قدیمی، و آسیاب‌های آبی می‌توان شکل‌گیری روستا را حداقل به دوره صفویه یا حتی زودتر نسبت داد.

در گذشته، این منطقه بخشی از قلمرو فرهنگی-جغرافیایی گروس<sup>۱</sup> به‌شمار می‌رفت؛ ناحیه‌ای که از دوران پیشاسلامی تا عصر قاجار، به‌عنوان منطقه‌ای گذرگاهی بین زنجان، همدان و کردستان نقش ایفا کرده است. (Bosworth, ۱۹۸۶)

گروس همواره کانون کوچ‌های فصلی، تجارت منطقه‌ای و تقاطع فرهنگ‌های کردی، ترکی و فارسی بوده و شریف‌آباد نیز از این تنوع فرهنگی بهره‌مند شده است.

از دیگر نشانه‌های تاریخی ارزشمند شریف‌آباد، وجود هفت آسیاب آبی زنجیره‌ای است که در مسیر رودخانه محلی ساخته شده‌اند. طراحی این آسیاب‌ها به‌گونه‌ای بوده که آب از بالا به پایین، یکی پس از دیگری، به هر آسیاب می‌رسیده؛ ساختاری که نشان‌دهنده فهم عمیق مردم منطقه از مهندسی آبی سنتی و بهره‌برداری پایدار از منابع است. (Labbaḡ ۲۰۱۳, Khaneiki)

وجود غارهای باستانی، منطقه حفاظت شده دربند (قلعه گبرها)، تپه‌های باستانی و... بر اهمیت باستان‌شناسی این روستا بیش از پیش افزوده است و در این مقال نمی‌گنجد از آن موارد نیز سخن بعمل آید اما در شکل‌گیری بافت گردشگری و توریستی این روستا بسیار حائز اهمیت هستند.

در گویش محلی، از شریف‌آباد با نام‌هایی مانند "شَریف‌آوا" یا "شَریف‌آوه" نیز یاد می‌شود. واژه "شریف" ممکن است اشاره‌ای به نَسَب یا ویژگی‌های مذهبی یا اجتماعی بنیان‌گذاران روستا داشته باشد.

#### ۴-۱- وضعیت کنونی و تهدیدهای فرهنگی:

امروزه شریف‌آباد نیز مانند بسیاری از روستاهای غرب ایران با پدیده تخلیه تدریجی جمعیت، مهاجرت جوانان به شهرها، و زوال زیرساخت‌های سنتی مواجه است. بر اساس داده‌های غیررسمی، جمعیت این روستا در چند دهه اخیر به کمتر از ۲۰ درصد مقدار اولیه خود کاهش یافته و اغلب ساکنان فعلی از کهنسالان هستند. مدارس روستا تعطیل شده‌اند و کشاورزی نیز به دلیل کم‌آبی و کاهش نیروی کار انسانی، به حداقل رسیده است. «براساس سرشماری رسمی سال ۱۳۹۵ جمعیت این روستا حدود ۶۵ نفر (۲۳ خانوار) بوده است.» بر اساس شواهد میدانی و بازدید از روستا هم اکنون حدود ۲۵ خانوار در این روستا ساکن هستند و جمعیت روستا نزدیک به ۷۰ نفر است.

از هفت آسیاب تاریخی، تنها بقایای کم فیزیکی چهار آسیاب باقی مانده و هیچ‌کدام فعال نیستند. ساخت‌وسازهای جدید در بالادست، حفاری غیراصولی، ورود ماشین‌آلات سنگین، و تغییر مسیر طبیعی آب باعث تسریع روند تخریب این آسیاب‌ها شده است. این میراث تاریخی نه در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده و نه از حمایت‌های حفاظتی برخوردار است. در عین حال، نبود مستندات تصویری یا نقشه‌های معماری نیز فرایند احیا را دشوارتر می‌سازد.

با این حال، در سال‌های اخیر برخی از فرزندان مهاجر روستا و اهالی فرهنگ‌دوست محلی، تلاش‌هایی برای بازدیدهای میدانی، عکس‌برداری، و مکاتبه با نهادهای فرهنگی آغاز کرده‌اند. از جمله طرح‌هایی که در محافل محلی مطرح شده می‌توان به «احیای یکی از آسیاب‌ها به عنوان نماد فرهنگی بومی»، و «تبدیل شریف‌آباد به دهکده گردشگری با محوریت آسیاب‌های آبی» اشاره کرد. هرچند این طرح‌ها هنوز وارد مرحله عملیاتی نشده‌اند، اما ظرفیت بالقوه قابل توجهی برای احیای اجتماعی و اقتصادی روستا در بستر بوم‌گردی و آموزش میراث بومی دارند.

#### ۲- تاریخچه و توصیف آسیاب‌های آبی در ایران و منطقه گروس علی‌الخصوص شریف‌آباد

##### ۲-۱- فناوری آسیاب آبی در تمدن‌های کهن

آسیاب‌های آبی در زمره‌ی قدیمی‌ترین فن‌آوری‌های بشر برای تبدیل نیروی طبیعت به نیروی کار محسوب می‌شوند. استفاده از انرژی آب برای چرخش سنگ آسیاب به بیش از دو هزار سال پیش بازمی‌گردد. در تمدن‌های باستانی مانند مصر، یونان و ایران، نوعی از آسیاب‌های ابتدایی وجود داشته که با نیروی دست یا حیوانات کار می‌کردند، اما تکامل آسیاب‌های آبی به صورت سیستماتیک، در دوران ساسانیان (۲۲۴-۶۵۱ میلادی) در ایران به وضوح قابل مشاهده است. (سجادی، ۱۴۰۰، ۲۵۶)

برخی مورخان، از جمله آمیانوس مارسلینوس (مورخ رومی سده چهارم میلادی)، در سفرنامه‌اش از استفاده گسترده ایرانیان از چرخ‌های آبی سخن گفته است. (یوسفی، ۱۳۹۰، ۱۵۲)

در دوره اسلامی نیز، از قرن دوم هجری به بعد، اسناد متعددی در آثار جغرافی‌دانان و مورخان از آسیاب‌های آبی گزارش می‌دهند. اصطخری، مقدسی، ابن حوقل و یاقوت حموی از آسیاب‌های مناطق کوهستانی ایران یاد کرده‌اند، از جمله در دیار بکر، حلوان، کرمانشاه، نهاوند و شوشتر. (جعفریان، ۱۳۸۲، ۲۰۳)

در منطقه گروس، و به‌ویژه در روستای تاریخی شریف‌آباد، سنت ساخت و استفاده از آسیاب‌های آبی تا اواخر دوره قاجار و اوایل پهلوی ادامه داشته است. بنا بر شواهد محلی، ساخت آسیاب‌های شریف‌آباد احتمالاً به دوره صفویه یا پیش از آن بازمی‌گردد، اگرچه در منابع رسمی تاریخی ثبت مستقیمی از تاریخ دقیق آن‌ها نیامده است.

شباهت‌هایی میان آسیاب‌های آبی شریف‌آباد با نمونه‌های دیگر ایران، نظیر آسیاب‌های شوشتر (خوزستان) یا آسیاب‌های «کبودرآهنگ» (همدان)، از لحاظ سازوکار عملکرد و نوع بهره‌برداری دیده می‌شود.

## ۲-۲- آسیاب‌ها در منطقه زاگرس و گروس:

در نواحی کوهستانی زاگرس، که منابع آبی به‌صورت چشمه، قنات و جویبار در دسترس بوده، آسیاب‌های آبی کوچک خانوادگی یا روستایی متداول بوده‌اند. منطقه گروس (شامل بیجار، یاسوکنند، خورخوره و شریف‌آباد) به‌دلیل اقلیم کوهستانی و جریان دائمی آب، بستر مناسبی برای گسترش این آسیاب‌ها فراهم کرده است.

در اسناد مربوط به قاجاریه و دوره پهلوی اول، به آسیاب‌های اطراف بیجار اشاره‌هایی شده است که برخی از آن‌ها مالکیتی خانوادگی داشته و گاه بین چند روستا مشترک بوده‌اند. (زرین‌کوب، ۱۳۸۵، ۷۴)

بنا بر روایت‌های محلی در شریف‌آباد، ساخت اولین آسیاب‌ها به دوره صفویه بازمی‌گردد؛ احتمالاً با حمایت خاندان‌های محلی یا همکاری جمعی اهالی روستا.

## ۲-۳- معرفی آسیاب‌های هفت‌گانه شریف‌آباد:

در محدوده روستای شریف‌آباد، بنا بر روایت‌های محلی و شواهد میدانی، هفت آسیاب آبی سنتی وجود داشته‌اند که تا حدود ۵۰ سال پیش فعال بوده‌اند. متأسفانه امروزه بسیاری از آن‌ها یا تخریب شده یا تنها بقایای اندکی از آن‌ها باقی مانده است. اطلاعات دقیق نام‌گذاری تاریخی آن‌ها بسیار محدود است، اما برخی از نام‌ها به این صورت در بین مردم شناخته می‌شوند:

- ۱) آسیاب آقاجان؛ نزدیکی دره اصلی روستا؛ بزرگ‌ترین و قدیمی‌ترین آسیاب
- ۲) آسیاب درب مسجد؛ جنب مسجد قدیمی روستا؛ ارتباط با فعالیت مذهبی
- ۳) آسیاب سرچشمه؛ نزدیک چشمه فصلی؛ مسیر مستقیم از آب قنات
- ۴) آسیاب علی‌آقا؛ مالکیت خانوادگی؛ فعال تا دهه ۱۳۴۰ شمسی

(۵) آسیاب کانی‌رش؛ نزدیک منطقه سنگلاخی؛ ساختار نیمه‌سنگی

(۶) آسیاب شورده؛ در انتهای بافت قدیم؛ تنها آسیاب دونفره

(۷) آسیاب نایب؛ کنار باغات جنوبی؛ دارای آب‌بر اختصاصی

برخی از این نام‌ها از نسل‌های قدیمی نقل شده‌اند و در اسناد رسمی ثبت نشده‌اند، اما توسط اهالی روستا قابل تأیید هستند.

## ۲-۴- تحلیل معماری و سازوکار آسیاب‌ها:

آسیاب‌های شریف‌آباد معمولاً در نقاط پایین‌دست رودخانه‌های کوچک یا مسیرهای آب قنات، در حاشیه بافت مسکونی قدیم روستا ساخته می‌شدند. مکان‌یابی آن‌ها با هدف ایجاد بیشترین شیب آبی انجام می‌گرفت، تا فشار کافی برای چرخش سنگ فراهم گردد.

بسیاری از آن‌ها در کناره دره‌ای معروف به "دره آسیابان" یا در امتداد چشمه‌های فصلی «سرچشمه» و «کانی‌رش» احداث شده‌اند. این آسیاب‌ها دارای معماری سنتی منطقه کوهستانی غرب ایران بوده‌اند.

عناصر اصلی این آسیاب‌ها عبارت‌اند از: (رستگار، ۱۳۸۸، ۱۶۷)

### ۱. آب‌بر (نهر یا "میله آسیاب")

- این نهر باریک، معمولاً به طول چند ده متر، از سرچشمه یا خروجی قنات منشعب می‌شود.
- با دیواره‌های سنگ‌چین یا گاهی گل کوبیده ساخته می‌شود.
- آب پس از عبور از مسیر منحنی یا مستقیم، به سمت چرخ می‌ریزد.

### ۲. اتاقک آسیاب (آسیاخانه)

- معمولاً ساختمانی کوچک به ابعاد ۴×۴ متر
- مصالح اصلی: سنگ لاشه، چوب بلوط، گل، گاهی آهک
- سقف به صورت قوس آجری یا طاق سنگی ساده
- دارای دو ورودی: یکی برای ورودی دانه‌ها و یکی برای نظارت بر چرخش

### ۳. تنوره یا چاهک هدایت آب

- ساختاری عمودی با قطر ۵۰ تا ۷۰ سانتی‌متر
- آب از بالا به داخل آن ریخته می‌شود تا با فشار، چرخ پره‌ای زیرین را بچرخاند

#### ۴. چرخ پره‌ای (چرخ آب)

- پره‌ها از چوب بلوط یا توت ساخته شده‌اند
- محور چرخ به سنگ زیرین متصل بوده و باعث حرکت آن می‌شود
- نوع چرخ: عمودی یا نیمه‌عمودی (مطابق مدل زاگرسی)

#### ۵. سنگ آسیاب (دو عدد):

- سنگ زیرین (ثابت) و سنگ رو (متحرک)
- معمولاً از جنس سنگ سیاه سخت یا سنگ‌های آذرین منطقه
- تراش خورده و دارای شیارهای مارپیچی برای خرد کردن دانه

در بازدید میدانی و مصاحبه با آقای حسن رضایی، فرزند آسیابان پیشین شریف‌آباد ویژگی‌های منحصربه‌فرد آسیاب‌های شریف‌آباد مشاهده می‌شود که برخی از آنان به شرح ذیل است:

- ۱) برخی آسیاب‌ها دارای اتاق انتظار برای نوبت‌دهی مشتریان بودند
- ۲) در یکی از آسیاب‌ها، مکان کوچکی برای پخت نان سنتی جهت کارگران آسیاب وجود داشته است
- ۳) سه آسیاب در دوطبقه ساخته شده بودند: طبقه بالایی برای ذخیره گندم، پایین برای کار آسیاب

#### ۲-۵- نقش آسیاب‌های شریف‌آباد در امور اجتماعی و اقتصاد محلی:

آسیاب‌های آبی شریف‌آباد هسته اصلی تأمین آرد روستا و بسیاری از روستاهای اطراف در منطقه گروس بودند. در نبود آسیاب‌های موتوری، این آسیاب‌ها تنها راه تبدیل گندم و جو به آرد بودند. در فصول پرآب سال، تقریباً شبانه‌روزی کار می‌کردند.

هر آسیاب به‌طور میانگین روزانه ۲ تا ۴ خروار (حدود ۲۵۰-۵۰۰ کیلوگرم) گندم را آرد می‌کرد و صاحبان آسیاب‌ها معمولاً در برابر خدمات، مقداری مشخص (مثلاً ۸/۱ آرد تولیدی) به‌عنوان مزد دریافت می‌کردند.

در سال‌های پرباران، فعالیت آسیاب‌ها شبانه‌روزی بود و گاه مردم از روستاهای دور مانند «قالوشیق»، «نیگجه»، «تپانی»، «سروآباد» نیز گندم خود را به این آسیاب‌ها می‌آوردند.

بر اساس گفته‌های اهالی روستا آسیاب‌ها تنها محل کار نبودند، بلکه:

- ۱) به‌نوعی کانون فرهنگی و اجتماعی محلی نیز محسوب می‌شدند
- ۲) مردان روستا هنگام آسیاب کردن، به گفت‌وگو، شوخی، نقل اخبار و گاه شعرخوانی می‌پرداختند
- ۳) برخی اختلافات و مسائل بین خانوارها، در محیطی آرام در آسیاب و با وساطت آسیابان حل می‌شد

۴) آسیابان، معمولاً فردی مورد اعتماد و مطلع از وضعیت مردم بود؛ در برخی موارد نقش داوری داشت

۵) مراسمی چون «اولین آسیاب گندم فصل» یا «آرد دهی عروسی» با آیین‌های خاصی همراه بود.

از دهه ۱۳۴۰ به بعد، با ورود آسیاب‌های دیزلی و برقی در شهر بیجار و یاسوکنند، استفاده از آسیاب‌های آبی کاهش یافت. دلایل عمده آن هم کاهش سطح آب چشمه‌ها و قنوات، کوچ جوانان و از دست رفتن دانش فنی نگهداری، سرعت و بازده بالای آسیاب‌های مدرن و فقدان برنامه‌های حفاظتی از سوی نهادهای دولتی بود. (مرکز آمار ایران، ۱۳۵۵)

## ۲-۶- نمونه‌های مشابه در ایران

برای شناخت بهتر جایگاه آسیاب‌های شریف‌آباد، می‌توان آن‌ها را با موارد شاخص دیگر در ایران مقایسه کرد:

- شوشتر (خوزستان)؛ سیستم پیچیده ساباط، چرخ عمودی و افقی؛ سطح صنعتی؛ بزرگ‌تر از آسیاب‌های شریف‌آباد
- کبودرآهنگ (همدان)؛ آسیاب‌های زیرزمینی با قنات؛ مشابه در فناوری آب‌بر زیرزمینی
- خواف (خراسان)؛ آسیاب‌های بادی (آسیاب نشتی‌فان)؛ فناوری متفاوت؛ بادی نه آبی
- کردستان (سندج، دیواندره)؛ آسیاب‌های چشمه‌محور در دره‌ها؛ مشابه در ساختار کوچک، مصالح و موقعیت

## جغرافیایی

آسیاب‌های شریف‌آباد با مدل زاگرسی تطابق دارند: کوچک‌مقیاس، مصالح سنگ و گل، مکان‌یابی در حاشیه دره‌ها یا چشمه‌ها، و تکنولوژی نیمه‌ساده. (یوسفی، ۱۳۹۰، ۱۵۴)

در مجموع باید گفت: آسیاب‌های آبی شریف‌آباد، گذشته از نقش اقتصادی، بازتابی از معماری سازگار با محیط و زیست‌بوم گروس هستند. احیای آن‌ها، دست‌کم در قالب اکو-موزه یا مسیر گردشگری تاریخی، می‌تواند به احیای حافظه تاریخی مردم منطقه کمک کند.

## ۳- بررسی علل زوال و فراموشی هفت آسیاب شریف‌آباد

بر اساس آنچه گفته شد دریافتیم که آسیاب‌های آبی، در طول سده‌ها بخشی جدایی‌ناپذیر از اقتصاد، فرهنگ و فناوری بومی در ایران بوده‌اند. این سازه‌ها نه تنها ابزار تولید و فرآوری گندم، بلکه کانون‌های اجتماع، انتقال تجربه، روایت‌های مردمی و جلوه‌هایی از معماری هماهنگ با اقلیم به‌شمار می‌رفتند. در منطقه گروس، و به‌طور خاص در روستای شریف‌آباد، هفت آسیاب آبی تا دهه‌های اخیر فعال بوده‌اند و نقش محوری در حیات اقتصادی و اجتماعی منطقه ایفا کرده‌اند. با این حال، این سازه‌های ارزشمند در دهه‌های اخیر به دلایل متعدد دچار زوال، تخریب یا فراموشی شده‌اند. در این بخش به بررسی دقیق‌تر این فرآیند، از منظر تاریخی، اجتماعی، اقلیمی و فرهنگی پرداخته می‌شود.

## ۳-۱- عوامل تخریب و زوال آسیاب‌های شریف‌آباد:

الف) تغییر اقلیم، خشکسالی و سیلاب: یکی از اصلی‌ترین دلایل زوال آسیاب‌ها در منطقه گروس، تغییرات اقلیمی و کاهش منابع آبی است. آسیاب‌های آبی شریف‌آباد عمدتاً وابسته به دبی آب چشمه‌ها و قنوات محلی چون "کانی‌رَش"، "سرچشمه" و "قنات کوه‌سر" بودند. در دهه‌های گذشته، کاهش چشمگیر بارندگی، افت سطح آب‌های زیرزمینی، و خشکسالی‌های مکرر باعث شده است که آب کافی برای راه‌اندازی چرخ پره‌ای آسیاب‌ها فراهم نشود.

از سوی دیگر، افزایش سیلاب‌های فصلی و نوسانات شدید آبی در سال‌هایی چون ۱۳۶۵، ۱۳۷۲، ۱۳۸۶ و ۱۳۹۸، موجب تخریب زیرساخت‌های حیاتی آسیاب‌ها شد. دیوارهای سنگی مسیرهای آب، تنوره‌ها و طاق‌های آسیاخانه‌ها در برابر شدت سیل مقاومت نداشتند.

در گفتگوی میدانی با سالمندان روستایی عنوان شد: «در سیل بهار ۱۳۷۲، دو آسیاب در دره‌ی "کانی‌رَش" به کلی نابود شدند. مردم حتی نتوانستند سنگ‌های آسیا را بیرون بکشند».

رستگار می‌نویسد: «سیلاب‌هایی که در دهه شصت و هفتاد در غرب کشور به‌وقوع پیوستند، شمار زیادی از آسیاب‌های بومی را به کلی از بین بردند؛ سازه‌هایی که بیش از چهارصد سال در دل زمین و زمان مقاومت کرده بودند» (رستگار، ۱۳۸۸، ۹۲).

ب) مهاجرت روستایی و زوال مهارت سنتی: با رشد شهرنشینی و مهاجرت نسل جوان از دهه ۱۳۴۰ به بعد، تعداد بهره‌برداران آسیاب‌های سنتی کاهش یافت. فرزندان آسیابان‌ها شغل‌های شهری را به سنگینی کار شبانه‌روزی در آسیاب ترجیح دادند. همچنین، دانش و مهارت نگهداری، تعمیر و راه‌اندازی این آسیاب‌ها که سینه‌به‌سینه منتقل می‌شد، به تدریج فراموش گردید.

عبدالحسینی در پژوهشی میدانی در منطقه گروس می‌گوید: «آسیابانی شغلی بود که نیاز به همت، دانایی و درایت داشت. با کوچ پسران به تهران و ساندج، پدرها ماندند با چرخ‌ی که دیگر نمی‌چرخید» (عبدالحسینی، ۱۳۹۸، ۱۱۰).

ج) جایگزینی با فناوری نوین و فقدان حمایت نهادی: ورود آسیاب‌های دیزلی و سپس برقی در دهه ۱۳۵۰، روند زوال آسیاب‌های سنتی را شتاب بخشید. این فناوری‌ها نه تنها سریع‌تر و تمیزتر بودند، بلکه کمتر نیاز به مهارت‌های سنتی داشتند. از سوی دیگر، نبود حمایت‌های نهادهای دولتی و عدم توجه میراث فرهنگی به این نوع سازه‌ها، زمینه را برای تخریب کامل آن‌ها فراهم کرد.

در مورد آسیاب‌های شریف‌آباد، هیچ‌گونه ثبت رسمی، مرمت ساختاری یا برنامه حفاظتی صورت نگرفته است. حتی مکان دقیق بعضی از آسیاب‌ها برای نسل جدید ناشناخته مانده است.

اداره میراث فرهنگی بیجار در گزارش سال ۱۴۰۲ اعلام کرد: «از مجموع بیش از ۳۰ آسیاب آبی ثبت‌نشده در منطقه، تنها سه مورد دارای بقایای قابل بررسی هستند» (مرکز میراث فرهنگی استان کردستان، ۱۴۰۲).

### ۳-۲- روایت‌های بومیان از دوران شکوفایی:

خاطرات زنده اهالی شریف‌آباد درباره آسیاب‌ها گواهی بر شکوهی است که زمانی در فضای این سازه‌ها جریان داشته است. آسیاب‌ها فقط جای آرد کردن گندم نبودند؛ مکانی برای دیدار، آشتی، قصه‌گویی، آوازخوانی و حتی حل اختلافات روستاییان بودند.

برخی روایت‌های شفاهی شنیده‌شده از پیرمردان روستا:

- «وقتی صدای چرخ پره‌ای می‌آمد، یعنی نان در راه است»
- «مادر من برای آسیابان‌ها نان روغنی می‌فرستاد؛ برای این‌که گندم‌مان را زودتر آرد کنند»
- «آسیاب پایین‌دست را "آسیاب قُوتی" می‌گفتند چون نان قوت مردم از آن می‌آمد»
- «ما بچه‌ها را می‌فرستادیم گندم ببریم؛ همان‌جا کنار تنور سنگی، نان می‌پختند.»

### ۳-۳- ضرورت ثبت، مرمت و احیای فرهنگی:

در حالی‌که برخی از آسیاب‌های شاخص ایران مانند آسیاب‌های شوشتر (ثبت جهانی یونسکو، ۱۳۸۸)، آسیاب‌های میبد یزد، و آسیاب‌های شوشتر زواره به‌صورت رسمی ثبت و مرمت شده‌اند، صدها آسیاب محلی در روستاهای کردستان، ایلام، خوزستان، کرمانشاه و همدان همچنان بی‌نام و بی‌سرنوشت رها شده‌اند.

طبق گزارش سازمان میراث فرهنگی ایران (۱۴۰۰)، تنها ۱۸٪ از آسیاب‌های سنتی کشور شناسایی و ثبت شده‌اند، و کمتر از ۵٪ از آن‌ها تحت مرمت پایدار قرار دارند.

در شریف‌آباد، به‌رغم قدمت آسیاب‌ها و نقش پررنگ آن‌ها در معیشت تاریخی منطقه، هیچ‌کدام از آن‌ها در فهرست آثار ملی قرار نگرفته‌اند. این بی‌توجهی، زمینه‌ساز فراموشی تدریجی بخشی مهم از میراث صنعتی و مردمی منطقه شده است.

با توجه به ابعاد فرهنگی، تاریخی و معماری آسیاب‌های آبی شریف‌آباد، اقدامات زیر ضروری به‌نظر می‌رسد:

۱. ثبت فوری حداقل یک یا دو آسیاب باقی‌مانده در فهرست آثار ملی
۲. مستندسازی کامل بقایای معماری، مسیرهای آب و ابزار سنتی مرتبط
۳. راه‌اندازی اکو-موزه بومی آسیاب به عنوان مکان آموزشی، فرهنگی و گردشگری
۴. جمع‌آوری روایت‌های شفاهی آسیابانان و سالمندان روستا به‌عنوان بخشی از حافظه تاریخی گروس
۵. تدوین طرح مشارکتی با شورا و دهیاری برای مرمت و بهره‌برداری گردشگرمحور از آسیاب

#### ۴- ضرورت احیا و ایجاد گردشگری

۴-۱- پتانسیل احیای نمادین حداقل ۱ یا ۲ آسیاب آبی:

در عصر حاضر که بسیاری از روستاهای ایران با پدیده‌هایی چون مهاجرت، پیری جمعیت، رکود اقتصادی و فراموشی سنت‌ها دست‌به‌گریبان‌اند، بازخوانی و احیای مؤلفه‌های میراثی می‌تواند بستری برای باززنده‌سازی هویت و معیشت فراهم آورد. در این میان، آسیاب‌های آبی—به‌ویژه در منطقه‌ای چون شریف‌آباد که هنوز خاطرات شفاهی، بقایای کالبدی و بستر طبیعی نسبتاً حفظ شده‌ای دارد—ظرفیتی ویژه برای احیا و توسعه گردشگری پایدار دارند.

احیای حداقل یک یا دو آسیاب آبی، حتی اگر صرفاً به شکل نمایشی و نمادین انجام شود، می‌تواند به یک نقطه ثقل فرهنگی و اقتصادی در روستا تبدیل شود؛ جایی که گذشته و حال، سنت و گردشگری، بوم و صنعت در هم می‌آمیزند.

بر اساس بررسی‌های میدانی صورت‌گرفته توسط بومیان و پژوهشگران محلی، حداقل دو آسیاب از هفت آسیاب تاریخی شریف‌آباد هنوز دارای بقایای قابل تشخیص معماری‌اند: یکی در جنوب‌غربی روستا نزدیک «دره‌ی کانی‌رَش» و دیگری در حاشیه‌ی شمالی مسیر قدیمی به روستای آلاگز.

این دو مکان، از منظر دسترسی، وجود بقایای فیزیکی، و خاطرات جمعی اهالی، پتانسیل احیای نمادین دارند. احیای آن‌ها می‌تواند با هزینه‌ای محدود اما بازدهی بالا، در قالب یک پروژه مشارکتی روستایی انجام شود.

در چنین پروژه‌ای، آسیاب به شکل سنتی بازسازی می‌شود (تنوره، چرخ پره‌ای، آسیاخانه)، اما به جای بهره‌برداری واقعی، از آن به عنوان مکان بازدید، آموزش و روایت‌گری میراث استفاده می‌شود. نمونه موفق چنین پروژه‌ای را می‌توان در روستای کندوان تبریز و تفت یزد یافت، جایی که با احیای نمادین قنات‌ها و آسیاب‌ها، درآمد گردشگری به بیش از سه برابر میانگین قبلی روستا رسید. (میرزایی، ۱۳۹۷، ۸۱)

۴-۲- پیشنهاد ایجاد مسیر پیاده‌روی تفسیری<sup>۱</sup>:

یکی از روش‌های کم‌هزینه اما تأثیرگذار در جذب گردشگر فرهنگی، ایجاد مسیر تفسیر میراثی است. این مسیرها، معمولاً شامل یک پیاده‌راه مشخص شده در دل طبیعت یا بافت تاریخی هستند که در آن تابلوهای اطلاعاتی، QR code ها، راهنمایان محلی، یا بروشورهای آموزشی نقش «راوی میراث» را ایفا می‌کنند. (مرکز پژوهش‌های گردشگری دانشگاه تهران، ۱۳۹۹)

برای محل هفت آسیاب روستای شریف‌آباد می‌توان مسیری طراحی کرد که از ورودی شرقی روستا آغاز شود، از کنار چشمه‌ی تاریخی کانی‌رَش عبور کند، به محل آسیاب اول برسد، سپس مسیر آب‌بر قدیمی را دنبال کند تا به محل آسیاب

دوم و نهایتاً بقایای قنات در ضلع جنوبی ختم شود. آخر مسیر نیز به غار تاریخی هفت آسیاب ختم می شود که با رسیدگی و مسپرسازی درون غار، جذابیت طی مسیر را می توان چندبرابر نمود.

در طول مسیر می توان:

- ۱) تابلوهای دو/سه زبانه (فارسی، کردی، انگلیسی) نصب کرد.
- ۲) QR Code برای دسترسی به فایل صوتی روایت های بومی قرار داد.
- ۳) محل استراحت و بازارچه صنایع دستی محلی ایجاد نمود.
- ۴) کارگاه های آموزشی برای بازدیدکنندگان و کودکان روستا برگزار کرد.

اجرای چنین طرحی در روستای ابیانه با هزینه ای نه چندان زیاد منجر به رشد ۴ برابری گردشگر طی سه سال شد (سازمان میراث فرهنگی، ۱۴۰۰)

همچنین بعنوان یک ایده؛ احیای حتی یک آسیاب از میان آسیاب های شریف آباد می تواند گذشته را با آینده پیوند زند. در زمانی که بسیاری از گردشگران شهری در جستجوی تجربه هایی بکر، اصیل و فرهنگی هستند، آسیاب ها فرصتی نادر برای «سفر در زمان» فراهم می کنند.

گردشگر می تواند گندم را خود آسیاب کند، با آسیابان بومی گفت و گو کند، از مادران روستا پخت نان سنتی یاد بگیرد، در جشن محلی آیین آسیابانان شرکت کند و دست ساخته ای به یادگار ببرد که روزی چرخ آن، زندگی یک روستا را می گرداند.

#### ۳-۴- نقش نهادهای پشتیبان و ظرفیت های مشارکتی

احیای آسیاب های آبی، اگرچه ظاهر فنی و مهندسی دارد، در واقع نیازمند مدیریت فرهنگی و مشارکت چندلایه است. در زیر، نقش کلیدی برخی نهادها بررسی می شود:

الف) اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان بیجار: این اداره می تواند با ارائه مجوز ثبت آثار، کمک های کارشناسی برای مرمت سنتی، و همچنین تخصیص بودجه های توسعه روستایی، نقش پشتیبان ایفا کند. پیشنهاد ثبت آسیاب به عنوان «میراث صنعتی روستایی» می تواند در اولویت آن ها قرار گیرد.

ب) شورای اسلامی و دهیاری شریف آباد: با تکیه بر سرمایه اجتماعی، شورا می تواند نقش هماهنگ کننده میان اهالی، نهادهای رسمی و سرمایه گذاران کوچک را داشته باشد. اجرای طرح های مشارکتی در قالب دهیاری- اهالی می تواند تضمینی برای تداوم پروژه باشد.

ج) سرمایه‌گذاران خرد بومی و مهاجران بازگشته: بسیاری از افراد اصالتاً شریف‌آبادی که اکنون در تهران، بیجار یا سنندج ساکن‌اند، آمادگی سرمایه‌گذاری در زادگاه خود را دارند. البته اگر طرحی شفاف، قابل ارزیابی و مشارکتی طراحی شود. از طرفی، گردشگران بومی نیز تمایل به مشارکت در برنامه‌های زیست‌فرهنگی دارند.

د) دانشگاه‌ها و گروه‌های دانشجویی: دانشجویان معماری، مرمت و گردشگری می‌توانند با نظارت استادان، طرح‌های پژوهشی و اجرایی برای مرمت آسیاب‌ها تدوین کنند. چنین مشارکت‌هایی هم هزینه‌بر نیست، هم به غنای علمی طرح کمک می‌کند.

## جمع بندی

روستای شریف‌آباد در منطقه گروس، نه تنها به‌لحاظ جغرافیایی و تاریخی، بلکه از منظر فرهنگی و میراثی، نمونه‌ای شایسته از پیوند پایدار انسان با طبیعت است. در قلب این پیوند، آسیاب‌های آبی قرار دارند؛ سازه‌هایی که فراتر از کارکرد فنی‌شان، بازتاب‌دهنده نظم اجتماعی، مهارت‌های معماری بومی، و اقتصاد سنتی منطقه بوده‌اند. این آسیاب‌ها، که طی سده‌های گذشته با استفاده از نیروی آب و مصالح بومی ساخته شده‌اند، نه تنها گندم مردمان شریف‌آباد و روستاهای اطراف را به آرد تبدیل می‌کردند، بلکه محفلی برای تعامل اجتماعی، گفت‌وگو و انتقال دانش سنتی نیز به‌شمار می‌رفتند.

زوال تدریجی این آسیاب‌ها را می‌توان آئینه‌ای از زوال یک سبک زندگی دانست؛ سبکی که با مهاجرت جوانان، تغییر ساختارهای معیشتی، بی‌توجهی مدیریتی و عوامل طبیعی چون سیلاب‌ها و فرسایش از میان رفت. فقدان ثبت رسمی این میراث در فهرست آثار ملی و نبود برنامه‌های حفاظتی، شتاب این فراموشی را دوچندان کرده است. با این حال، در دل این فقدان، فرصتی نو برای احیا و بازتعریف آن‌ها به‌عنوان منابع فرهنگی و جاذبه‌های گردشگری نهفته است.

شریف‌آباد می‌تواند با احیای نمادین یکی یا دو آسیاب، ایجاد مسیرهای پیاده‌روی تفسیری و بهره‌گیری از مشارکت شوراهای محلی، نهادهای فرهنگی و سرمایه‌گذاران خرد، بار دیگر خود را در نقشه میراث فرهنگی منطقه گروس تثبیت کند. چنین باززنده‌سازی‌ای، نه صرفاً یک اقدام نمادین، بلکه تلاشی واقعی برای توسعه پایدار مبتنی بر میراث است؛ توسعه‌ای که گذشته را فراموش نمی‌کند، بلکه آن را به آینده پیوند می‌زند.

مسیر آسیاب‌ها، که خود از منظر طبیعی و فرهنگی غنی است، در انتها به غاری ناشناخته و رمزآلود ختم می‌شود؛ غاری که می‌تواند به بخشی از روایت میراثی شریف‌آباد تبدیل شود. ترکیب آسیاب‌های کهن با چشم‌اندازهای بکر و افسانه‌های محلی، فرصت کم‌نظیری برای بازآفرینی تجربه‌های گردشگری اصیل فراهم می‌آورد.

در نهایت، آسیاب‌های آبی شریف‌آباد تنها بخشی از تاریخ این روستا نیستند؛ آن‌ها شناسنامه‌ای فرهنگی‌اند که باید بازخوانی شوند، مستند شوند و بار دیگر در متن زندگی مردم جای گیرند—نه فقط به‌عنوان سازه‌های خاموش، بلکه به‌عنوان نمادهای زنده‌ی هویت گروس.

منابع:

- جعفری، م. (۱۳۹۸). جغرافیای طبیعی و انسانی منطقه گروس. نشریه جغرافیای ایران، ۱۲(۳)
- جعفریان، رسول. (۱۳۸۲). تاریخ تمدن و فرهنگ اسلامی. قم: نشر معارف. مقدسی، محمد بن احمد. (۱۴۰۴ق). احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم. بیروت: دارصادر.
- رستگار، محمود. (۱۳۸۸). معماری بومی منطقه زاگرس. کرمانشاه: نشر زاگرس پژوه.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۵). کارنامه اسلام. تهران: امیرکبیر.
- سازمان میراث فرهنگی ایران. (۱۴۰۰). فهرست آثار آسیاب‌های ثبت‌شده ایران. تهران: انتشارات سازمان.
- سازمان میراث فرهنگی بیجار. (۱۳۹۷). گزارش مستندنگاری آسیاب‌های سنتی بیجار. نسخه اداری، منتشر نشده.
- سجادی، مرتضی. (۱۴۰۰). فناوری سنتی آب در ایران. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- عبدالحسینی (ب)، منصور. (۱۳۹۸). تحول ساختار تولید سنتی در گروس. سنندج: نشر گروس.
- عبدالحسینی، منصور. (۱۳۹۸). مردم‌شناسی شفاهی گروس: اسطوره‌ها و باورهای دینی. سنندج: نشر گروس.
- عبدالحسینی، منصور. (۱۴۰۰). نقشه‌برداری تاریخی سازه‌های سنتی گروس. نسخه خطی، آرشیو گروس پژوهان.
- کاظمی، ع. (۱۴۰۰). اقتصاد کشاورزی و فناوری‌های بومی در کردستان: مطالعه موردی آسیاب‌های آبی گروس. پژوهش‌های اقتصادی منطقه‌ای، ۵(۲)
- محمدی، ن. (۱۳۹۷). فرهنگ و سنت‌های بومی در منطقه گروس کردستان. مجله فرهنگ و تمدن کرد، ۸(۱)
- مرکز آمار ایران. (۱۳۵۵). آمارنامه شهرستان بیجار. تهران: مرکز آمار.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن: نتایج تخصیصی آبادی شریف‌آباد، بخش مرکزی شهرستان بیجار، استان کردستان. درگاه ملی آمار.
- مرکز پژوهش‌های گردشگری دانشگاه تهران. (۱۳۹۹). راهنمای طراحی مسیرهای تفسیری فرهنگی. تهران.
- مرکز میراث فرهنگی استان کردستان. (۱۴۰۲). گزارش وضعیت بناهای ثبت‌نشده در شهرستان بیجار.
- مصاحبه با روستاییان شریف‌آباد، فروردین ۱۴۰۴

میرزایی، س. (۱۳۹۷). احیای میراث صنعتی در روستاهای ایران: مطالعه موردی آسیاب‌های سنتی. مشهد: انتشارات فردوس.

یوسفی، حسین. (۱۳۹۰). آسیاب‌های آبی ایران؛ مطالعه تطبیقی سازه‌های آبی تاریخی. تهران: نشر پژوهشگاه میراث فرهنگی.

Bosworth, C. E. (۱۹۸۶). The Encyclopaedia of Islam, Vol. II. Leiden: E. J. Brill .Garrūs

Labbaḡ Khaneiki, M. (۲۰۱۳). Water Mills: Their Past and Present. Tehran: Iranian Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization.

Verrier Elwin. (۱۹۳۹). Forest tribes of Central India, ۲nd ed., London: Oxford University Press.